УДК 316.74:2. **Галяс І.А.**

Еволюційні релігійні процеси у сучасному транзитивному суспільстві

Розглядаються основні емпіричні ознаки релігійного постмодерну й обґрунтовується затребуваність нової парадигми релігійного лідерства в сучасному суспільстві перехідного періоду.

Ключові слова: *релігія, премодерн, модерн, постмодерн, еволюція, релігійне лідерство.*

Історичні процеси глобалізації, демократизації та прискорення, що відбуваються в світі, торкнулися всіх сфер життя сучасного суспільства, у тому числі й сфери духовної. Світ більше не є стійким, впорядкованим, ієрархічно цілим, він вже не гарантує стабільності в майбутньому. Змінюється не тільки зовнішній вигляд світу. Кардинально змінюється духовно–психологічний клімат суспільства і зміст внутрішнього світу сучасної людини, її світоглядні установки, ціннісні орієнтири, ідеали, змінюється і конфесійна картина людства й «обличчя» лідера як базового носія суспільної свідомості.

Одним з безумовних викликів для релігійних лідерів сучасності є вимога часу – гармонізувати стосунки в нестійкому поліконфесійному, соціально–політично кризовому суспільстві відповідно до потреб та інтересів перехідного періоду. Звертаючись до духовних лідерів на засіданні Групи високого рівня з міжрелігійного діалогу при ЮНЕСКО в 2009 році в Москві, колишній генеральний директор ЮНЕСКО Мацуура, заявив, що разом зі світськими державно–політичними лідерами, релігійні лідери, на його думку, відіграють важливу роль в миротворчості та діалозі цивілізацій. «Міжрелігійний діалог повинен відіграти ключову роль в знаходженні людської відповіді на виклики нинішнього світу. Сьогодні дуже важливо зробити так, щоб у світовому масштабі він став яснішим і сильнішим», – підкреслив глава РПЦ Патріарх Московський і всієї Русі Кирило, виступаючи на всесвітньому саміті релігійних лідерів у Баку в 2010 році [1].

У сучасному транзитивному (перехідному) суспільстві потрібний такий світопорядок, який поєднував би демократію, – як спосіб узгодження різних інтересів на національному та глобальному рівні – з повагою до морального почуття, способу життя, різних правових і політичних систем, національних і релігійних традицій людей. Усебічні, справедливі і стабільні рішення міжнародних суперечок повинні досягатися мирними засобами. Світ має бути багатополярним та багатоукладним, таким, що задовольняє усіх людей і усі народи, а не підігнаним під безживні та спрощені ідеологічні схеми.

Актуальність проблеми дослідження обумовлена затребуваністю в сучасному суспільстві перехідного періоду нової екуменічної парадигми релігійності й нових типів лідерів, як базових конфігураторів гідної відповіді черговому історичному виклику, здатних включитися в еволюційні процеси демократизації релігії і в загальний потік постмодерністських змін.

Мета статті: проаналізувати еволюційні зміни в суспільній і індивідуальній релігійній свідомості в епоху постмодерна та виявити роль церковних лідерів в релігійних процесах оновлення суспільства перехідного періоду. Мета дослідження ініціює завдання:

– проаналізувати місце релігії, що змінюється, в історичних процесах суспільства премодерна, модерна і постмодерна;

– розглянути основні емпіричні ознаки релігійного постмодерна і обґрунтувати затребуваність нової парадигми релігійного лідерства в сучасному суспільстві перехідного періоду.

Вирішення завдань, заявлених в статті, зажадало аналізу, узагальнення та осмислення цієї проблеми в науковій літературі. Теоретичний і практичний інтерес до релігійної ситуації в сучасному суспільстві перехідного періоду проявляють як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Під час роботи над статтею були використані праці сучасних дослідників, що виявили специфіку епохи постмодерна – Ю.Хабермаса, І.Хассана, Ж.Ф. Ліотара, Ж.Бодрійара, М.Вебера, І.І.

Кального; публікації вітчизняних релігієзнавців – А.М. Колодного, Ю.В. Рижова, А.П. Цвєткова, Ю.О. Бабінова та інших, що розглядають особливості релігійності в сучасному суспільстві перехідного періоду. Істотну допомогу в розкритті заявленої проблеми надали матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій з релігійного постмодерну.

Досліджувати еволюційні процеси в суспільній та індивідуальній релігійній свідомості можна через аналіз трьох основних стазісів (етапів) у розвитку європейської культурної свідомості – премодерн, модерн й постмодерн. Ці етапи чітко виділяються тільки в християнстві, і то не в кожній з його конфесій, а в розвитку цієї релігії як цілісного духовного феномена в контексті всієї її історії. Але при цьому загальні релігійні зміни і тенденції в світі релігії з урахуванням цих етапів так само є видимими.

На першому етапі премодерна релігія виступає як основний історичний тип світогляду і соціальний інститут, що виконує функцію впорядкування практичного і духовного життя людини і суспільства. Традиційна релігійність на цій стадії представлена церковними організаціями, що мають розвинену структуру, канон і синтезовану з іншими елементами культури. Базується премодерн на ідеї Божого патернального Провидіння. Те, що «все існує в світі є нижчим, похідним від Бога, а Він Сам – «не від миру сього», самодостатньо Сущий. У християнському премодерні Бог прочиняється людині через його душу і серце. Тому християнам істину потрібно шукати не в науковому пізнанні, а в Одкровенні. Людина премодерна виступає в ролі привілейованого посланця Бога на Землі і – разом з тим – вірного слуги Його. Людина не покликана змінювати умови свого життя, що склалися, в світі, оскільки місією Творця є збереження незмінним світового буття. Домінування в світогляді премодерна ідеї теоцентрізма, розуміння Бога перш за все як Косміурга, а не тільки як Суб’єкта добра, любові й істини, знімало примат розуму і необхідність пізнання світу» [2].

Організація суспільства премодерна, що склалася, прагне в незмінному вигляді зберегти соціокультурні засади життя – традиції. Релігійна мораль, що спирається на систему непорушних цінностей, породжує особливу сакральну цінність – порятунок. Порятунок полягає в згуртованості і єднанні соціуму з метою його збереження. Сліпа віра, покора, духовний тиск на маси з домінуючою ідеєю порятунку – це об'єктивна суспільна потреба премодерна, яка в умовах дикості та варварства допомагає усмиряти людині існуючі тваринні страхи.

Релігія в суспільстві премодерна має ще одну здатність – додавати сакральний сенс не тільки багатьом речам, але й владі, інтереси якої вона обслуговує. Усі еліти традиційного суспільства сакральні й вся структура влади заснована на цій сакральності. Вертикаль управлінської еліти в традиційному суспільстві, згідно з передбаченою релігійною традицією, жорстко контролює особу в колективі. У конфесійному середовищі формується інститут функціональних або ієрархічних лідерів, які організують і підтримують діяльність релігійних організацій та модифікують доктрину і культ відповідно до суспільних потреб й інтересів свого часу, а так само своїми особистими переконаннями.

У соціокультурній ситуації епохи модерна традиційна релігійність поступилася місцем значній кількості нерелігійних систем. «Модерн не зняв домінуючу в світогляді премодерна ідею теоцентризма і порятунку, але доповнив її через вільне вивчення біблейських текстів так, що відкрив двері для домінування з часом ідеї раціоцентризма, що виникає на базі науково–технічного суспільства, що складається» [2]. Процес модернізації разом з тим був і процесом секуляризації, у якому наука, економіка, держава і, зрештою, сфера особистого життя емансипувалися від релігії. Релігія витіснялася з суспільного життя і нерідко сприймалася як пережиток. Християнство в умовах модерна стало однією з релігій серед множини інших. В епоху Просвітництва церква відокремилася від держави, релігія була оголошена приватною справою кожної людини.

З часів модерна світ, як творіння Боже, став об’єктом пізнання і виявлення в ньому Божої премудрості. Але поступово в християнській свідомості цей світ почав усвідомлюватися вже не стільки як творіння Бога, скільки як «природа» сама по собі. Модерн не стільки підняв людину, скільки приземлив її, подавши її як частину природного буття, господаря власної долі. Людина отримала право на пізнання світу і власне коректування свого існування в ньому. У зв’язку з цим в суспільстві набули розвитку, з одного боку, релігійно–філософські переконання, центральним пунктом яких стали вчення про Бога в Його відношенні до світу (і людини): деїзм, пантеїзм і теїзм; з іншого боку – філософські ідеалістичні вчення про сутність релігії відомих німецьких філософів: І.Канта, Г.Гегеля, Ф.Шлейєрмахера.

Деякі лідери модерну змогли реформувати релігійну організацію, створивши на її основі організаційну систему для адаптації своїх соціально–ціннісних орієнтирів, що не виключали іноді відверто агресивної спрямованості на нові реалії. Релігія, яка покликана служити релаксантом між людським співтовариством і хаосом, породила агресивні форми поведінки в своєму середовищі. Домінуючу роль у цих внутрішньо конфесійних процесах відігравали особи ієрархічних лідерів, що обслуговували владу прилеглих.

Сучасні еволюційні процеси в релігійній сфері багато в чому зумовлює нова ідеологія постмодернізму, що формується в другій половині ХХ століття. У її основі лежить специфічна парадигмальна установка «на сприйняття світу як хаосу – «постмодерністська чутливість» і плюралізація усіх сторін громадського життя» [3;5,с.17]. Активно тривалі процеси секуляризації, розвиток науки і політики в епоху постмодерну призвели до заперечення єдиних етичних, естетичних, світоглядних норм, змішення різних традицій; відмови від авторитетів будь–якого рангу і масштабу. І хоча сама парадигма постмодерну знаходиться в процесі становлення, вже видно деякі її специфічні характеристики. Це «плюралізм, секуляризація і включення релігії в сучасний культурний контекст, прийняття

цінностей лібералізму й індивідуалізму, зверненість до людини, принципова незавершеність і відкритість» [4].

Новий «культурний клімат» сформував іншу, на відміну від модерну, релігійну людину, яка як і раніше існує в якій–небудь конфесійній системі, але фактично вона функціонує в соціумі певною мірою незалежно від нього. Основні емпіричні ознаки постмодерну в європейській релігійній християнській традиції підкреслює А.М. Колодний. До найбільш суттєвих особливостей постмодерну в релігії вчений відносить: розмивання самої ідеї трансцендентного Бога та його своєрідна пантеїзація; домінування амбівалентного стану релігійності вірянина, еклектичний синтез в його голові догматів різних вірувань – «традиційних» і «нетрадиційних», системно–релігійних і стихійно–містичних, об’єднання західної й східної релігійності. Для багатьох адептів сучасна релігія виступає швидше як система певних життєвих моральних норм, а не як картина світу або есхатологічне вчення. У суспільстві зникає потреба дотримуватися традицій та обрядів саме своєї конфесії, способу життя свого релігійного напряму, зникає тип воцерковленого вірянина. Поступово втрачає ореол сакральності церковно–обрядова практика, на зміну храмовому приходить телевізійне сприйняття богослужінь. «Релігія втратила свою роль морального імперативу і в ній домінує не стільки етика, скільки релігійний етикет. Постмодерн потурає споживчому мисленню, пропонуючи кожному релігію на його смак. Для вірянина важливим є не те, що є істинним «насправді», а те, що є корисним або ж подобається йому, тобто те, що забезпечує певний комфорт» [2].

Особливість світогляду сучасної людини полягає так само в тому, що людина вже не сприймає себе як господаря своєї долі, який у всьому покладається на самого себе і усім зобов’язаний самому собі. На думку Х.Кюнга «Модель постмодерну з точки зору релігії, можна визначити як екуменічну парадигму, що має на меті єдність християнської Церкви, мир між релігіями та співдружність націй» [4]. Дійсно, суть екуменізму полягає в тому, щоб об’єднати хоча б деякі

церкви або декілька релігій в одне ціле. Але об’єднати їх, коли розділення сталося в результаті незгоди з ідеологією і богослов’ям, складно, а швидше неможливо. Справжній прогрес можливий тільки тоді, коли він є природним продовженням цивілізаційної традиції. Тому більшість сучасних дослідників говорять про необхідність пошуку консенсусу у відносинах між представниками різних культурних і духовних традицій, про міжкультурний та міжцивілізаційний діалог в найширшому глобальному контексті. Цю місію можуть виконати нові світські та релігійні лідери – реформатори. Вони як суб’єкти владної діяльності в умовах перехідності суспільства, коли сучасні конфлікти заявляють про себе через механізми їх спонтанного утворювання, а ситуативність і невизначеність відносно етносів, націй і конфесій може призвести до проблем глобального масштабу, несуть відповідальність за майбутнє людства.

Синергетичне бачення постмодерну дозволяє по–новому подивитися на місце й роль релігійних лідерів в процесах глобалізації й прискорення у світі. Саме глобалізація з необхідністю вимагає формування нових транснаціональних релігійних ідей, що базуються на принципах гуманізму. У відкритих заявах більшості прибічників світського гуманістичного руху підкреслюється, що розуміння потреб нового дня, нового часу вимагає від них, можливо, створення не стільки нових альтернатив національним та світовим релігіям, скільки людського і гуманного прийняття їх ідей. Розуміння складності і неоднозначності внутрішнього світу людини, а також почуття поваги до особи зрештою веде до розуміння все більшим числом людей того, що реальна особа дорожча за дотримання «чистоти» навіть базових принципів гуманізму.

Сучасне суспільство повинне усвідомити, що вільна діяльність релігійних громад стає однією з умов духовної і фізичної безпеки людей. Якщо подивитись на «гарячі» точки планети, особливо на ті, де присутній релігійний чинник, то можна переконатися в тому, що проблеми за участю релігійного чинника не завжди благополучно вирішуються. Уникнути негативних наслідків глобалізації

можна тільки за умови збереження свободи народів в сфері культури і релігії, які відповідають за формування національній самобутності. Мистецтво синергетичного управління релігійних лідерів сьогодні полягає в тому, щоб в умовах хаосу знайти домірне поєднання позитивних і негативних зворотних зв'язків з адептами інших конфесій і тим самим забезпечити стабільність і творчу, інноваційну самоорганізацію соціуму з метою його збереження. Необхідно дивитися, куди рухається світ, і замислюватися про стратегію його майбутнього розвитку. Релігійним лідерам сьогодні важливо довести, що усім релігіям притаманний миролюбний і творчий дух, а ненависть і конфронтація не можуть бути мотивовані релігійними постулатами.

Обговорюючи проблему світового тероризму, який, передусім, асоціюється з ісламом, лідери різних релігійних організацій світу повинні виробити «рецепт» до подолання насильства й екстремізму, порозумітися не стільки у сфері теології, скільки у сфері моральності. Релігія є одним з дуже важливих способів підтримки морального начала в людині. Незалежно від ставлення людей до релігії цілком очевидно, що відсутність морального начала або його формалізація в сучасному секулярному суспільстві спричиняє корозію законів, зростання злочинності, велику кількість проблем як на рівні сім'ї, суспільства, держави, так і на рівні міжнародних відносин.

Гуманістичний релігійний тип лідера в умовах глобалізації світу набуває нового звучання. Прикладом такого релігійно–політичного лідера виступає новий глава Римської католицької церкви – Папа Франциск. Римська католицька церква з другої половини XX століття йде шляхом модернізації, а впродовж останніх сорока років намагається зробити «тяжкий поворот» від Церкви еліт до Церкви жебраків. Обрання Папи Франциска стало сенсацією у світі, але саме він, об'єктивно затребуваний суспільством в умовах перехідності, ідеально підходить для виконання екуменічної місії. Новий Папа з великим інтересом ставиться до

православ’я і підкреслює те, що для порятунку західного християнства необхідно звернутися до східно–християнської духовності.

Узагальнюючи все вище викладене по темі наукового дослідження, можна зробити наступні висновки.

По–перше, релігійні зміни в суспільстві постмодерну є, передусім, об’єктивна усвідомлена необхідність. Історична еволюція релігії йде від домінування в світогляді премодерна ідеї теоцентрізму до релігійно–філософських вчень про Бога (деїзму та пантеїзму) в епоху модерну і пошуків нової транснаціональної релігійної ідеї на базі принципу гуманізму в суспільстві постмодерну.

По–друге, в умовах глобалізації й прискорення суспільних процесів у світі актуальність фактора гуманістичного релігійного типу лідера посилюється. Сучасна світська й релігійна (більш за все християнська) еліта розуміє, що демократизація релігії та її постмодерністські зміни в нестійкому поліконфесійному європейському суспільстві – це є вимога часу, а тому міжрелігійний та міжкультурний діалог сучасних лідерів як носіїв релігійної свідомості повинен бути реальним, а не формальним та декларативним. Миротворчий потенціал релігії у сучасному світі, в тому числі у галузі міжнародних відносин, потрібно використовувати як практичний механізм діалогу релігійних лідерів у партнерстві з ЮНЕСКО.

Список використаних джерел

1. Итоговый документ Всемирного саммита религиозных лидеров (Баку, 26–27 апреля 2010 года) / [Электронный ресурс] Режим доступа: www.inesnet.ru/2010/05/itogovyj–dokument–vsemirnogo–sammita–religioznyx–liderov–baku–26–27–aprelya–2010–goda/

2. Колодный А.Н. Постмодерн в контексте истории христианства. Основной доклад на конференции «Религия в постмодерном обществе». Киев, 20–21 мая 2008 года / А.Колодный [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.russian.kiev.ua/material.php?id=9000988

3. Лиотар Ж–Ф. Состояние постмодерна / Перевод с франц. Н.А. Шматко – М.: Алетейя, 1998. – 160 с.

4. Рыжов Ю.В. Христианство на переломе времен: между традицией и модерном. (Материалы третьей научной конференции преподавателей и студентов 14–15 марта 2002). – Новосибирск: Новый сибирский университет, 2002. – С.171–175.

5. Hassan I. Pluralism in Postmodern Perspective / Exploring Postmodernism. Ed. By M. Calinescu and D. Fokkena. – John Benjamins Publishing Company. Amsterdam / Philadelphia. 1987. – P.17–39.

Галяс И.А. Эволюционные религиозные процессы в современном транзитивном обществе

Рассматриваются основные эмпирические признаки религиозного постмодерна, и обосновывается востребованность новой парадигмы религиозного лидерства в современном обществе переходного периода.

Ключевые слова: *религия, премодерн, модерн, постмодерн, эволюция, религиозное лидерство.*

Galyas, I.A. Evolutional religious processes in modern transitive society

The basic empiric signs of religious post–modern are examined and the demand for a new paradigm of religious leadership in the modern society in transition is justified.

Key words: *religion, pre–modern, modern, post–modern, evolution, religious leadership.*